

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ І РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Уварова Ганна Шевкетівна

*к.п.н., доцент, доцент кафедри туризму
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» , м. Київ, Україна
e-mail: hannaus@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7867-6092>*

TOURIST RESOURCES AND TOURISM DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

Uvarova Ganna

*Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor of Tourism Department «KROK» University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: hannaus@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7867-6092>*

Анотація. Формування туристичних територій тісно пов'язане з розвитком регіонального туризму. Регіональний туризм є одним з джерел істотних доходів до місцевого і регіонального бюджетів, забезпечує зайнятість населення, а також є одним з шляхів збільшення валютних надходжень до країни. Актуальність дослідження туризму в регіонах України на сучасному етапі підвищується у зв'язку із загостренням багатьох чинників, зокрема, медико-біологічних, пов'язаних з поширенням Covid-19, та геополітичних, які помітно вплинули на туристичний попит і пропозицію. Очевидно, що без належної оцінки туристично-ресурсного потенціалу, ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму в регіонах країни,

ефективне використання наявних туристичних ресурсів, виникають труднощі щодо залучення інвестицій у розвиток регіонального туризму. Тому метою даного дослідження є аналіз сучасного стану, тенденцій та проблем розвитку туризму в Україні, оцінка туристично-ресурсного потенціалу в регіонах країни, визначення основних шляхів оптимізації туристичного розвитку внутрішнього регіонального туризму.

В дослідженні були використані методи аналізу та узагальнення з метою визначення базових понять з проблеми дослідження, а також статистичний, та графічний методи для порівняння показників і тенденцій розвитку туризму в регіонах. Для аналізу ресурсного потенціалу був застосований інтегральний показник атрактивності і пізнавальної цінності. В дослідженні також були використані законодавчі та нормативно-правові акти з питань розвитку туризму, статистичні дані Державного комітету статистики України, результати наукових розробок вітчизняних і зарубіжних вчених.

Короткий виклад змісту. У даній публікації представлений аналіз поглядів науковців на сутність і значення регіонального туризму, обґрунтовано його розуміння і визначення, розглянуто поняття туристичний регіон. Визначена роль туризму у розвитку економіки України. Проаналізовано особливості туризму в областях, зокрема щодо формування внутрішнього туристичного потоку як у цілому, так і за окремими видами туризму, а також узагальнено статистичні дані про суб'єкти туристичної діяльності, основні проблеми туристичного розвитку в країні у період загострення медико-біологічних чинників у 2018-2020 рр.

Проведено комплексний аналіз природних і культурно-історичних ресурсів у виділених туристичних регіонах України і можливостей їх використання у сфері туризмі на сучасному етапі. На основі результатів аналізу визначені групи областей України відповідно з високим, середнім і низьким рівнями забезпеченості туристичними ресурсами, їх використання та атрактивності.

Розкриті основні напрямки подальшого розвитку регіонального туризму в Україні, серед яких туристична смарт-спеціалізація, інноваційність туристичного продукту, розробленого на основі розширення ресурсної бази і визначення основних туристичних магнітів,

доступність туристичних послуг різним категоріям споживачів та ефективність управління сферою туризму.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що в регіонах України існують усі можливості для оптимізації розвитку регіонального туризму на основі залучення як вже відомих, так і нових туристичних ресурсів, які є потужними туристичними магнітами. Розвитку регіонального внутрішнього туризму сприятиме смарт-спеціалізація, формування та реалізація конкурентоспроможних комплексних регіональних туристичних продуктів, належне облаштування туристичних маршрутів та об'єктів туристичних відвідувань, популяризація туристичного потенціалу регіонів.

Ключові слова: регіональний туризм, внутрішній туризм, туристичний регіон, туристичні ресурси, розвиток туризму, смарт-спеціалізація, нішевий туризм.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 4, бібл: 16.

Abstract. The formation of tourist areas is closely connected with the development of regional tourism. Regional tourism is one of the sources of significant income to local and regional budgets, provides employment, and is one of the ways to increase foreign exchange earnings to the country. The relevance of tourism research in the regions of Ukraine at the current stage is increasing due to the intensification of many factors, including medical and biological, related to the spread of Covid-19, and geopolitical, which significantly affected tourism supply and demand. It is obvious that without a proper evaluation of tourism and resource potential, it is difficult to develop strategic programs for tourism development in the regions of the country, effective use of available tourism resources, there are difficulties in attracting investment in regional tourism. Therefore, the purpose of this study is to analyze the current state, trends and problems of tourism development in Ukraine, assess the tourism resource potential in the regions of the country, identify the main ways to optimize tourism development of domestic regional tourism.

The study used methods of analysis and generalization to determine the basic concepts of the research problem, as well as statistical and graphical methods to compare indicators and trends in tourism in the regions. An integrated indicator of attractiveness and cognitive value was used to analyze

the resource potential. The study also used laws and regulations on tourism development, statistics of the State Statistics Committee of Ukraine, the results of scientific research of domestic and foreign scientists.

Summary of content. This publication presents an analysis of the views of scientists on the nature and significance of regional tourism, substantiates its understanding and definition, considers the concept of tourist region. The role of tourism in the development of Ukraine's economy is determined. The peculiarities of tourism in the regions are analyzed, in particular the formation of domestic tourism flow as a whole and by individual types of tourism, as well as summarized statistics on tourism, the main problems of tourism development in the country during the exacerbation of medical and biological factors in 2018 -2020.

A comprehensive analysis of natural and cultural-historical resources in the selected tourist regions of Ukraine and the possibilities of their use in the field of tourism at the current stage. Based on the results of the analysis, groups of regions of Ukraine were identified in accordance with high, medium and low levels of tourism resources, their use and attractiveness.

The main directions of further development of regional tourism in Ukraine are revealed, including tourism smart specialization, innovation of tourism product developed on the basis of expanding resource base and definition of basic tourism magnets, availability of tourism services to different categories of consumers and tourism management.

Conclusion. As a result of the study it was found that in the regions of Ukraine there are a lot of possibilities to optimize the development of regional tourism based on the involvement of both known and new tourist resources, which are powerful tourist magnets. Smart specialization, formation and realization of the competitive regional tourist products, proper arrangement of tourist routes and objects, popularization of tourist potential of regions will promote development of regional domestic tourism.

Keywords: regional tourism, domestic tourism, tourist region, tourist resources, tourism development, smart specialization, niche tourism.

Formulas: 0, Fig.: 2, Tabl.: 4, Byblos: 16.

Основними стратегічними завданнями розвитку туризму до 2026 року є створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетинго-

вої діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів, удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій та ін. [1]. Формування туристичних територій тісно пов'язане з розвитком внутрішнього регіонального туризму, який є пріоритетним в будь-якій країні. Його активізація передбачає диверсифікацію видів туризму, поділ внутрішнього туристичного ринку на регіональні ринки на основі більш інтенсивного і водночас більш обґрунтованого використання туристичних ресурсів та розбудови туристичної інфраструктури.

Суттєві аспекти розвитку регіонального туризму перебувають у центрі уваги багатьох вчених – економістів, географів, соціологів, управлінців. В їхніх дослідженнях розкрито сутність регіонального туризму (Кобзова С.М., 2010), обґрунтовано теоретико-методичні засади щодо формування механізмів забезпечення інноваційності в регіональному туризмі (Моїсєєва Н.І, 2019), визначено стратегії розвитку туризму в регіонах (Ткаченко Т.І., 2006, Гречишкіна Е.А., 2018), особливості формування кластерної моделі регіонального туризму (Богославська А.В., 2013), роль регіональних програм розвитку туризму як ключового фактора регіональної туристичної політики (Савченко В.Ф., 2018) та ін.

Регіональний туризм, на думку Кобзової С.М., містить у собі два тісно пов'язані між собою аспекти: географічний і соціально-економічний. Перший відображає просторовий розподіл рекреаційних ресурсів, об'єм рекреаційних потреб місцевого населення і ступінь задоволення їх у конкретному районі, а також можливості для залучення зовнішніх туристичних потоків. Другий свідчить про соціально-економічні умови, здатні стимулювати або стримувати розвиток сфери туризму [2].

Аналіз узагальнень вчених дозволяє під регіональним туризмом розуміти туризм на території регіону, обмеженого адміністративними кордонами, і такого, що відрізняється туристичною спеціалізацією, яка забезпечена регіональними ресурсами, організацією туристичної діяльності й певними особливостями формування внутрішнього, в'їзного і виїзного туристичного потоку. Розвиток регіонального туризму в Україні варто розглядати на рівні адміністративно-територіальних одиниць, якими є АР Крим, адміністративні області і міста Київ та Севастополь, а також на рівні визначених туристичних районів: Карпатського, Кримського, Північного Причорномор'я, Столичного, Подільського, Північно-Західного, Центрального, Північно-Східного.

Особливості туристичних регіонів (районів) висвітлені в дослідженнях Боруцака М. (2008) [3]. На думку вченого, туристичний регіон:

1) визначається певними туристичними ознаками (наявністю туристичного потенціалу, унікальних природних чи історико-культурних пам'яток тощо);

2) регіон вважається туристичним тільки за умови, якщо на його території (просторі) виробляється туристичний продукт (послуга);

3) туристичний регіон є територією, що задовольняє такі основні критерії, як наявність об'єктів туристичного інтересу та можливостей надання якісних туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туристів;

4) регіон є туристичним, якщо використання туристичних ресурсів здійснюється у відповідному обсязі для реалізації запропонованого переліку туристичних послуг, які є унікальними, характерними для конкретної території.

За експертними оцінками частка туризму у структурі ВВП України коливається у межах 1,5-3 %, при цьому українські туристи витрачають за кордоном суму, що еквівалентна 8 % ВВП.

В умовах епідемії коронакризи за 2020 рік українським туризмом було втрачено понад 60 млрд грн., а туристичний потік, порівняно з 2019 роком, скоротився майже у 2,6 рази [4].

У 2018 році туристична сфера України за рівнем надходжень від експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту товарів і послуг поступалася не тільки лідерам туристичного ринку, але й країнам, які активно розвивають туристичну сферу та прагнуть досягнути вищих позицій у глобальному масштабі (Польща, Болгарія, Грузія). Зокрема, у Грузії та Польщі в 2018 р. спостерігалися одні із найбільших темпів приросту надходжень від експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту товарів і послуг – +75,5% та +27,26% відповідно [5]. На наш погляд, основними чинниками, які зумовили зниження обсягу надходжень від експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту товарів і послуг у 2014-2018рр. були: нестабільна геополітична ситуація в країні, проблеми в управлінні сферою туризму, недосконалість окремих законодавчих норм.

Наведені дані свідчать про те, що в даний час наша держава не є конкурентоспроможним гравцем на ринку туристичних послуг. Після кризових 2014-2015 рр. до 2019 року включно кількість в'їзних (іноземних) туристів, які відвідували Україну, щороку зростала. При цьому більш високими темпами зростав й виїзний туризм. Натомість потік внутрішніх туристів, особливо тих, що обслуговувався суб'єктами туристичної діяльності, характеризувався невисокими темпами. Особливо критичним для України став 2020 рік – рік поширення пандемії Covid-19. За даними Державної служби статистики, туристичний в'їзний потік до України скоротився у 2020 р. майже у 7,5 раз (рис. 1) [6].

Для оцінки стану розвитку туризму в регіонах України, проаналізуємо кількість і розподіл туристичних підприємств – суб'єктів туристичної діяльності, що офіційно функціонували на ринку туристичних послуг України у 2019 і 2020 рр. [6].

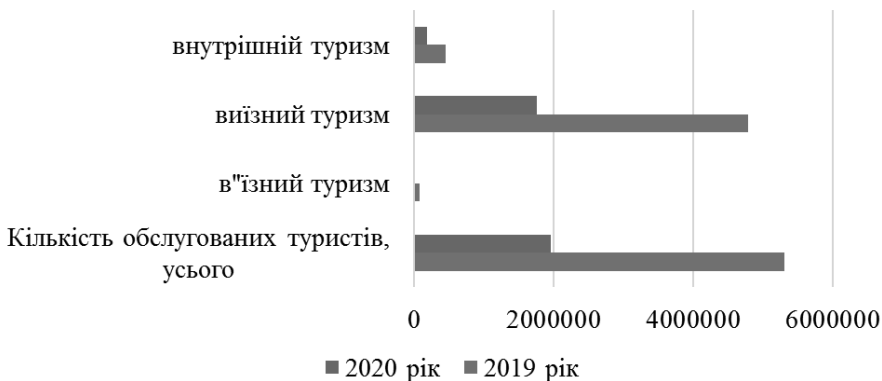

Рис. 1. Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності у 2019 і 2020 рр., осіб

Джерело: складено автором за [6, 7]

За офіційними даними туристичною діяльністю в Україні у 2019 році займалося 4441 туристичне підприємство, у тому числі, 2644 – це турагенти - фізичні особи-підприємці, решта підприємств – юридичні особи, 538 з яких – туроператори [6]. У 2020 році кількість суб'єктів туристичної діяльності становила 3867, з яких 2306 – фізичні особи-підприємці, а 452 – туроператори. Отже, за рік кількість суб'єктів туристичної діяльності, зокрема, юридичних осіб, суттєво скоротилася (рис. 2).

Особливо відчутним є зменшення туристичних підприємств у Львівській, Одеській областях та в місті Києві. За даними діаграми, переважна кількість туристичних підприємств (близько 50 %) зосереджена у місті Києві.

Серед інших регіонів України за кількістю туристичних підприємств лідирують Львівська, Дніпропетровська, Одеська та Харківська області. В аутсайдерах опинилися Луганська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Сумська, Тернопільська, Закарпатська та інші області.

Порівняно з іншими країнами Європи, в Україні спостерігається незначний обсяг в'їзних і внутрішніх туристів. Натомість кількість українців, що виїжджали за межі країни з туристич-

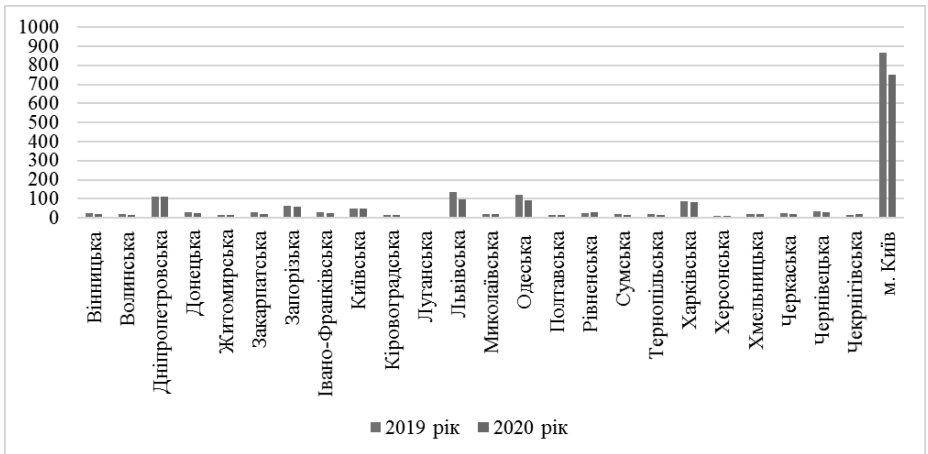

Рис. 2. Кількість суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) в регіонах України у 2019 і 2020 рр.

Джерело: складено автором за [6, 7]

ною метою, склала як у 2019 р., так і у 2020 р. майже 90 % від усього туристичного потоку.

Кількість в'їзних туристів, обслуговуваних туристичними підприємствами, становила у 2019 р. році 83,7 тис. осіб, а у 2020 р. – тільки 11,8 тис. осіб. Кількість внутрішніх туристів у 2019 р. становила майже 450 тис. осіб, а вже у 2020 р. – менше у 2,4 рази (187,5 тис. осіб) [6]. При цьому понад 50 % внутрішніх туристів обирали для подорожування місто Київ. Серед інших найбільш популярних напрямків внутрішніх туристичних переміщень українців були Львівська, Івано-Франківська та Одеська області (таблиця 1). Як видно з таблиці 1, за метою подорожі у 2019 р. загальна кількість туристів розподілилася так: відпочинок і проведення дозвілля – обрали 49 % від загальної кількості туристів; з діловою метою, у тому числі, службова поїздка і переміщення за для навчання – 33 %; з метою лікування та оздоровлення – близько 12 %; із спортивною метою – 0,5 %. При цьому на внутрішніх туристів, які обрали спеціалізований туризм, припало лише 4 %, а інші види туризму обирали лише

Таблиця 1

**Розподіл внутрішніх туристів за метою подорожі,
обслуговуваних туроператорами і турагентами
в регіонах України, 2019 р., осіб**

Області України, м. Київ	Кількість внутрішніх ту- ристів, усього	У тому числі, за метою подорожі					
		Діловий туризм	Відпочинок дозвілля	Лікування	Спорт	Спеціалізо- вані види	Інші
Вінницька	14837	-	14837	-	-	-	-
Волинська	1095	-	1032	63	-	-	-
Дніпропетровська	9949	5607	3359	760	223	-	-
Донецька	5733	-	5681	47	-	-	5
Житомирська	858	-	858	-	-	-	-
Закарпатська	5448	18	5428	2	-	-	-
Запорізька	8438	146	7345	947	-	-	-
Івано-Франківська	35316	-	35310	-	-	-	6
Київська	756	1	682	60	13	-	-
Кіровоградська	344	-	292	52	-	-	-
Луганська	16	-	14	2	-	-	-
Львівська	64492	217	40603	23490	182	-	-
Миколаївська	796	-	785	10	1	-	-
Одеська	19827	14400	5296	53	78	-	-
Полтавська	328	11	316	1	-	-	-
Рівненська	2100	-	2096	4	-	-	-
Сумська	5370	4201	1152	17	-	-	-
Тернопільська	3404	-	3205	-	199	-	-
Харківська	8424	115	7486	823	-	-	-
Херсонська	2164	-	2141	23	-	-	-
Хмельницька	3385	-	3380	5	-	-	-
Черкаська	2658	-	2636	18	4	-	-
Чернівецька	1261	10	1230	-	20	1	-
Чернігівська	313	-	311	2	-	-	-
м. Київ	252343	148295	87281	9320	1588	2669	3190

Джерело: сформовано автором за даними [6]

1,5 % внутрішніх туристів, подорожуючих регіонами нашої країни [6].

У 12 областях України було обслуговувано незначну кількість внутрішніх туристів, подорожі яких охоплювали лише один або два традиційні види туризму. Натомість спеціалізований та інші види внутрішнього туризму були реалізовані лише в Києві.

Наведені дані свідчать про асиметричний розвиток регіонального туризму і зростання його показників здебільшого лише в столиці та ще в кількох областях України.

Регіони України відрізняються насиченістю різноманітними, часто унікальними природними і культурно-історичними ресурсами, на основі яких розробляється регіональний туристичний продукт. Так, області Карпатського регіону (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька) відрізняються високим рівнем забезпеченості туристичними ресурсами. Найбільш цінними серед них є геолого-геоморфологічні, гідрологічні і бальнеологічні ресурси, зокрема, мінеральні води з лікувальними властивостями, а також об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та культурно-історичні ресурси. В областях регіону переважає гірський і передгірський рельєф, сприятливий для організації туризму. Лише Закарпатська область займає окрім Вулканічних Карпат, ще й Закарпатську низовину. Через територію усіх областей Карпатського регіону з північного заходу на південний схід смугою паралельних хребтів простягаються Українські Карпати з повздовжніми улоговинами і поперечними долинами зі зручними для розвитку туризму перевалами, серед яких найбільш доступними і мальовничими є Яблунецький (931 м) та Ужоцький (889 м).

Зовнішні Карпати представлені середньовисотними горами з куполоподібними вершинами (Бескиди, Покутсько-Буковинські Карпати), де знаходяться найбільш відомі гірськолижні курорти (Славське, Ворохта, Косів, Яремча). Найвищі вершини

Українських Карпат приурочені до Рахівського масиву з гострими вершинами, крутими схилами, карстовими формами рельєфу і глибокими мальовничими долинами і вершинами, як от: Говерла – 2061 м, Бребенескул – 2035 м, Петрос – 2020 м та ін., які є улюбленими об'єктами туристичних маршрутів. Частина Львівської області розташована у межах Опілля і Розточчя з вузькими річковими долинами і крутими схилами, які відрізняються особливою туристичною привабливістю.

Кліматичні умови областей Карпатського району оцінюються від помірно-сприятливих в Івано-Франківській та Чернівецькій областях до помірно-комфортних у Львівській і Закарпатській областях. Тривалість періоду з температурою понад +10°C коливається від 95 днів у горах до 180 днів на Закарпатській низовині.

В районі зосереджені значні запаси лікувальних мінеральних вод (понад 50 % від загального обсягу в країні) різного хімічного складу і ступеню мінералізації, які є основою розвитку рекреаційного туризму. За розвіданими запасами особливо виділяється Закарпатська область. З рекреаційною метою в ній використовують сульфідні, вуглекислі, залізисті води, води з підвищеним вмістом органічних речовин. Найбільше родовищ мінеральних вод з підвищеним вмістом органічних речовин зосереджено у Львівській області. Є в Карпатському регіоні джерела дефіцитних миш'яковистих мінеральних вод (с. Кваси, Рахівський район Закарпатська область). В якості бальнеологічного ресурсу використовується озокерит (найбільші родовища – це Бориславське і Трускавецьке).

Важливе туристичне значення мають гірські річки та озера Карпат, у тому числі, притоки Дністра, Пруту, Тиси, зокрема, річки Черемош, Прут, Ріка, Терєбля, Уж, Стрий та ін. Усі вони використовуються для організації рекреаційного туризму, зокрема, активного відпочинку. Вода малих річок придатна для вживання без додаткового очищення. В басейні мальовничої

річки Дністер знаходяться кілька визначних міст і курортів району (Дрогобич, Галич, Івано-Франківськ, Коломия, Трускавець, Чернівці та ін.). А каньйон річки занесений до Семи природних чудес України. Озера Бребенескул (1801 м над рівнем моря), Синевир, Несамовите, Драгобратське та інші є надзвичайно затребуваними туристичними локаціями.

Серед унікальних ландшафтів Карпатського регіону слід відзначити лісові ландшафти природоохоронних територій, серед яких: Карпатський біосферний заповідник (входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО). Надзвичайно цікавим туристичним об'єктом заповідника є масив Долина нарцисів (займає площу понад 250 га поблизу м. Хуст). Серед інших унікальних об'єктів природно-заповідного фонду такі природні заповідники як Горгани, Розточчя; національні парки – Карпатський, першим створений в Україні у 1980 р. В ньому прокладено пішохідні, велосипедні, кінні, лижні туристичні маршрути. Є також багато мальовничих водоспадів, озер та інших природних об'єктів. На території парку знаходяться такі відомі туристичні центри як Яремча, Ворохта, Яблуниця. НПП «Синевир» був відкритий ще у 1989 р., який й до тепер залишається одним з основних туристичних об'єктів Закарпаття. На його території зосереджені джерела мінеральних вод типу Нарзан, Арзні, Єсентуки-17 та ін., а в гірських річках водиться форель. В останні роки для потреб туризму почали використовувати новостворені національні природні парки «Яворівський», «Вижницький», «Сколівські Бескиди», «Ужанський», «Гуцульщина». В усіх НПП району крім природних туристичних ресурсів, у маршрути включають також об'єкти культури і побуту місцевого населення.

В межах Карпатського регіону є й інші природно-антропогенні території, які відрізняються своєю унікальністю. Це найстаріший в Україні Оброшинський дендропарк на Львівщині, закладений ще у 1730 році та один з наймолодших – денд-

ропарк Діброва (1973 р.) в Івано-Франківській області. В ньому на 8 га представлена колекція, що налічує майже 300 видів і форм дерев євразійської та північноамериканської флори, представлена найбільша в Карпатах колекція кедрових сосен. Найбагатшою у видовому складі є колекція дендропарку Дружба у Івано-Франківську (налічує близько 2000 видів). Цікавими ендеміками, гібридами та архітектурними спорудами відрізняються Чернівецький ботанічний сад та ботанічний сад Львівського національного університету імені І. Франка.

Серед архітектурно-історичних ресурсів в областях регіону переважають релігійні і фортифікаційні споруди. Особливу туристичну цінність мають ті об'єкти, що включені до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (ансамбль історичного центру Львова, Резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях, дерев'яні церкви Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей). Не менш цінними туристичними ресурсами є історико-культурні заповідники і музеї, а також об'єкти громадської архітектури. Багаті області Карпатського регіону й на біосоціальні та подієві ресурси.

В Карпатському регіоні зосереджена значна кількість історичних населених пунктів, які виконують насамперед функції туристичних центрів. В Закарпатській області їх 19, Івано-Франківській – 27; Львівській – 56 Чернівецькій -11. Більшість історичних населених пунктів були засновані ще у середньовіччі. Це – Самбір, Борислав, Дрогобич, Галич, Деятин, Косів, Коломия, Яремча, Надвірна, Берегове, Мукачеве, Рахів, Тисовець, Тячів, Вижниця та ін.

Області Північного Причорномор'я (Одеська, Миколаївська, Херсонська) характеризуються високим рівнем забезпеченості туристичними ресурсами, при цьому особливу цінність мають гідрологічні (наявність моря і гірлових ділянок великих річок України), кліматичні, бальнеологічні і культурно-історичні ресурси, а також об'єкти ПЗФ.

Північне узбережжя Чорного моря в регіоні добре освоєне і має протяжну актуальну смугу з насиченою туристичною інфраструктурою. Кліматичні умови слід оцінити як комфортні для ведення туристичної діяльності. Тривалість періоду з температурою понад + 10°C є найбільшою в Україні і коливається від 170-180 днів на рік у Миколаївській та Одеській областях і до 215-230 днів у Херсонській області.

В Північному Причорномор'ї зосереджені значні експлуатаційні запаси мінеральних вод різного хімічного складу, проте використовуються вони лише на 10 %, та 72 % сульфідних лікувальних грязей (лиман Алібей), переважна більшість з яких не використовується.

Важливими туристичними атракціями областей регіону є ландшафти у межах природоохоронних територій. Серед них: біосферні заповідники «Дунайські плавні», «Асканія Нова», «Чорноморський», а також лісовий заказник загальнодержавного значення «Рацінська Дача» і кілька новостворених національних природних парків: «Азова-Сиваський», «Олешківські піски», «Джарилгацький», «Нижньодніпровський», «Білобережжя Святослава», «Бузький Град», «Нижньодністровський», «Тузловські лимани».

Велике значення для розвитку туризму мають культурно-історичні ресурси, особливо історичні міста і села. У Миколаївській області їх 5 (Очаків, Воскресеньк, Цвіткове та ін.), в Одеській – 12 (Балта, Болград, Білгород-Дністровський, Вилкове, Рені, Ізмаїл та ін.), у Херсонській – 6 (Генічеськ, Берислав, Каховка та ін.). Музеї, відкриті одними з перших в Україні ще у ХІХ ст. (в м. Миколаєві у 1806 р. та в Одесі у 1825 р.), також залучені у сферу туризму. Серед найвизначніших архітектурно-історичних ресурсів переважає громадська архітектура. Найбільш цінними туристичними об'єктами є: у Миколаївській області – історико-археологічний заповідник «Ольвія» (Парутине, Очаківський район), у м. Миколаєві – чоловіча гімназія – одна

з перших монументальних споруд України, побудована для загальноосвітніх навчальних закладів (1850 р.); обсерваторія (1821-1827) – одна з перших обсерваторій, яка використовується за призначенням й дотепер; в Одеській області – театр опери і балету (1884-1887), побудований віденськими архітекторами Г. Гельмером та Ф. Фельнером; Аккерманська фортеця – XIII-XV ст., унікальна пам'ятка оборонної архітектури середньовіччя, відрізняється високою автентичністю; у Херсонській області – Катерининський собор (1782-1787 рр.) – одна з найбільш ранніх релігійних споруд Херсона.

Області Північного Причорномор'я багаті на події та біосоціальні ресурси. Зокрема, гастрономічні ресурси Одещини добре представлені в унікальному туристичному маршруті «Дорога вина і смаку», а також в новосформованому маршруті на території Бемарабського села Фрумушика-Нова.

Столичний регіон відрізняється високим рівнем забезпеченості усіма видами туристичних ресурсів, проте переважають в ньому культурно-історичні ресурси, якими насичене як місто Київ, так й усі три області регіону – Київська, Чернігівська та Житомирська. Серед природних туристичних ресурсів слід особливо виділити гідрологічні об'єкти, зокрема, Дніпро з його притоками. На базі річкової системи Дніпра діє національна туристична програма «Намісто Славутича». Об'єктами туризму в басейні Дніпра є також озера і ставки. Тривалість купального сезону становить 90-120 днів, що є меншим показником, ніж в інших регіонах країни.

Клімат, як туристичний ресурс, характеризується помірною комфортністю, тривалість періоду з температурою понад +10⁰C коливається в межах 165-155 днів. Серед інших природних туристичних ресурсів в регіоні є мінеральні води, проте їх потенційні запаси незначні. Використовують у туризмі різноманітні об'єкти і території ПЗФ. Так, у Києві функціонує унікальний як для столичного міста національний природний парк Голосіїв-

ський. По кілька НПП створені в Чернігівській і Київській областях. Регіональними ландшафтними парками, які використовуються в туризмі, є Трахтемирів (Київська область), Лиса гора, Партизанської слави у м. Києві. Усі вони були офіційно проголошені ландшафтними парками у 2004 р. Є в районі й ландшафтні та орнітологічні, ботанічні, зокрема лісові державні заказники. Найбільше їх в Чернігівській області (Оболонський, Середовщина, Каморетський та ін.). В регіоні функціонують природні заповідники (Поліський, Денищі), дендропарки, парки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади та інші об'єкти ПЗФ.

Серед найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд світового і загальнодержавного значення виділяється релігійна та громадська архітектура. Столичний регіон насичений національними і державними культурно-історичними заповідниками. Серед них: національний заповідник «Софія Київська», національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (обидва є об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО), національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», національний історико-культурний заповідник «Качанівка», національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (смт. Батурин) та ін.

Столичний регіон має значну кількість біосоціальних і подієвих туристичних ресурсів. Окремі фестивалі отримали статус міжнародних. Столична Київська область і місто Київ відрізняються проведенням значної кількості мистецьких фестивалів, серед яких дуже багато музичних («Atlas Weekend», Koktebel Jazz Festival, «Соловейко України», «Skansen Music Fest»), кінофестивалів (Київський кінофестиваль «Молодість», міжнародний фестиваль документального кіно про права людини DocuDays, міжнародний фестиваль актуальної анімації та медіа-мистецтва LINOLEUM, міжнародний фестиваль історичного кіно, Ірпін-

ський кінофестиваль тощо). Окрім того, проводиться чимало сучасних мистецьких тематичних фестивалів (Kyiv Art Week, міжнародний архітектурний фестиваль CANactions, Don't Take Fake, фестиваль фарб «Холі»), а також етнічних, гастрономічних.

Області Подільського регіону віднесені до областей з середнім рівнем забезпеченості туристичними ресурсами. Серед геологічних ресурсів особливу туристичну цінність мають спелеологічні ресурси, насамперед карстові печери, більшість з яких зосереджені в Тернопільській області (Оптимістична, Кривчинська, Вертеба, Млинки, Озерна), а в Хмельницькій області туристичне значення має печера Атлантида.

Кліматичні умови характеризуються як помірно-комфортні: період з температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$ коливається від 150 днів у Тернопільській області до майже 200 днів у Вінницькій області. У туристичних цілях інтенсивно використовують водні ресурси – річки Дністер, Південний Буг. Цікавими об'єктами туризму є водоспади, розміщені переважно в пониззях річок Стрипа, Коропець (Тернопільська область) Один з найбільших водоспадів – це Русилівський каскад, що складається з 12 потоків заввишки до 13 м, завдовжки до 3 км.

В регіоні зосереджені понад 40 родовищ мінеральних вод, з яких розробляються лише близько 20. Загалом забезпеченість району цим видом ресурсу у кілька разів перевищує потреби населення.

Для туристичних подорожей почали використовувати також об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема національні природні парки «Товтри», «Мале Полісся», «Кармелюкове Поділля», «Кременецькі гори», «Дністровський каньйон»; природні заповідники «Медобори», «Коростовецький», заказники, ботанічні сади, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Культурно-історичні ресурси в районах різноманітні: є як об'єкти громадської архітектури, так і значна кількість куль-

тових об'єктів. Поширені також фортифікаційні споруди та об'єкти замкової архітектура, палаці, старовинні садиби. Значною кількістю архітектурно-історичних ресурсів відрізняється Хмельницька область. Це національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», державний історико-культурний заповідник «Самички», державний історико-культурний заповідник «Меджибіж».

Найголовніші туристичні відвідування у Вінницькій області пов'язані з державним історико-культурним заповідником «Буша», національним музеєм-садибою геніального хірурга і вченого М.І. Пирогова, обласним краєзнавчим музеєм, філіалом Історико-меморіального комплексу пам'яті жертв фашизму.

У Тернопільській області туристів приваблюють державний історико-архітектурний заповідник «Збараж», «Кременецько-Почаївський» державний історико-архітектурний заповідник, державний історико-архітектурний заповідник «Бережани» та інші об'єкти.

В областях Поділля для потреб туризму використовується значна кількість історичних населених пунктів, через які прокладені туристично-краєзнавчі маршрути.

За забезпеченістю природними туристичними ресурсами Північно-Західний регіон (Волинська і Рівненська області) належить до ресурсосбалансованих з середнім рівнем забезпеченості ресурсами. Кліматичні умови характеризуються як помірно-комфортні: період з температурою понад +10°C коливається від 150 днів у Волинській області до майже 160 днів у Рівненській області. Найбільше використовуються у туристичних цілях річки Прип'ять, Случ, Горинь, а також Шацькі озера та озеро Біле на Рівненщині.

В регіоні зосереджені значні запаси мінеральних вод (переважно в Рівненській області), які використовуються поки що недостатньо. Поступово в туристичні маршрути включаються об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема природний за-

повідник Черемський (Волинська область), Рівненський, заказник «Нечимне», Луцький ботанічний сад, НПП: «Дермансько-Острозький», «Прип'ять-Стохід», «Шацький», «Цуманська Пуща» та ін.

Області регіону багаті на культурно-історичні туристичні ресурси. Серед них: історико-культурні заповідники, зокрема, у Волинській області – Луцький державний історико-культурний заповідник, державний історико-культурний заповідник «Володимир» (м. Володимир-Волинський); у Рівненській області – національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева), Острозький державний історико-культурний заповідник, державний історико-культурний заповідник (м. Дубно), культурно-археологічний центр «Пересопниця». Рівненщина подарувала світу Пересопницьке Євангеліє, на якому присягають на вірність народу президенти України, першу у східних слов'ян академію в Острозі, Острозьку друкарню та Острозьку Біблію. Існує етнографічна база для розвитку сільського туризму: майстри з ткацтва, лозоплетіння, різьби по дереву, народної вишивки, збереглися унікальні зразки фольклору.

Серед подієвих ресурсів переважають фестивалі: «Бандерштат», міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», міжнародний джазово-фольклорний фестиваль «Музичні діалоги», фестивалі «Весняні дзвіночки», «Древлянські джерела» тощо.

Центральний туристичний регіон включає Черкаську і Кіровоградську області, які розміщені в центрі країни. За кількістю природних туристичних ресурсів район належить до ресурсодефіцитних. Основними природними ресурсами є живописні ландшафти в долині Дніпра. Серед природно-антропогенних ресурсів переважають заказники. Один з найбільш цікавих за своєю природою – це Чорноліський в Кіровоградській області. Створені «Нижньосульський» і «Холодний Яр» НПП у Черкаській області. Перлиною ПЗФ області є Канівський природний за-

повідник, який має велике історичне, наукове і туристичне значення.

Черкаська область відрізняється цінними у туристичному відношенні культурно-історичними ресурсами. Серед них: Шевченківський національний заповідник «Тарасова гора», національний історико-культурний заповідник «Чигирин», державний історико-культурний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка», державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів», державний історико-культурний заповідник «Корсунь-Шевченківський»; державний історико-культурний заповідник «Кам'янка».

У Кіровоградській області кількість культурно-історичних ресурсів значно менша. Велике значення для розвитку внутрішнього туризму має історико-культурний комплекс «Хутір Надія».

Щорічно в регіоні збільшується кількість цікавих фестивалів, проте вони мають переважно регіональне значення.

Придніпровський регіон (Дніпропетровська і Запорізька області) за туристичними ресурсами може бути оцінений як відносно ресурснадлишковий (середній рівень забезпеченості ресурсами). Він має широкий вихід до Азовського моря, значно використовує водні ресурси Дніпра. Рельєф регіону у цілому сприятливий для ведення туристичної діяльності і представлений Придніпровською височиною, Придніпровською низовиною, Приазовською височиною.

Клімат областей Придніпровського регіону характеризується як комфортний (кількість днів з температурою $+10^{\circ}\text{C}$ становить 160-170 днів у Дніпропетровській області, а у Запорізькій – 187-228 днів).

Серед інших природних ресурсів слід виділити значні запаси мінеральних вод (бромні, йодо-бромні, радонові і залізисті,) та лікувальних грязей: родовища Кирилівське та грязі Молочного, Утлюцького і Солоного Лиманів.

Є значні за площею території природно-заповідного фонду. Серед них: «Дніпровсько-Орільський» природний заповідник (Дніпропетровська область), заказник Молочний Лиман у Запорізькій області. За роки незалежності створено кілька НПП, серед яких: у Запорізькій області – «Великий Луг», «Приазовський».

Загальна кількість культурно-історичних ресурсів, що використовуються у туризмі, понад 2200 об'єктів, у тому числі, загальнодержавного значення – 97, а історичних населених місць – 12.

Серед найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд обох областей переважає громадська та промислово архітектура. Привертають увагу такі туристичні об'єкти: у Запорізькій області – національний заповідник «Хортиця», національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила», Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», на базі якого сформований туристичний кластер. Іншими цікавими туристичними об'єктами в регіоні є: Національна горна академія, Історичний музей імені Д. Яворницького (м. Дніпро), Троїцька церква в Обіточному (Запорізька область), а також кар'єри з видобутку залізної руди, металургійні підприємства, які є базою для розвитку індустріального (промислового) туризму. Серед історичних місць слід виділити Китайгород з трьома церквами Миколаївською, Успенською, Варваринською, Старі Кодаци (поселення доби ранньої і пізньої бронзи, курган «Сторожова Могила», залишки козацької фортеці 1635 р.) у Дніпропетровській області.

Біосоціальні і подієві туристичні ресурси достатні, проте не досить інтенсивно використовуються в туристичних маршрутах. Цінним туристичним об'єктом Дніпропетровщини є «Петриківка», включений до Репрезентативного списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО.

Донецький регіон (Донецька і Луганська області) – це регіон середнього рівня забезпеченості туристичними ресурсами. Як

і попередній регіон, він має вихід до Азовського моря. У якості природного туристичного ресурсу значно використовуються басейн Сіверського Донця. Серед геолого-геоморфологічних ресурсів привабливими є соляні шахти Донеччини.

Клімат областей характеризується як помірно-комфортний. В регіоні давно експлуатуються значні запаси мінеральних вод та лікувальних грязей (родовища Рішне, Слішне).

Є цікаві території і об'єкти природно-заповідного фонду. Серед них: Український степовий природний заповідник, що розташований в Донецькій області (Кам'яні могили, Хомутівський Степ, Крейдяна флора), Луганській природний заповідник. За роки незалежності створено кілька НПП, серед яких: у Донецькій області «Меотида», «Святі Гори».

Культурно-історичні ресурси представлені переважно спорудами громадської і промислової архітектура. У Донецькій області багато культових об'єктів, зокрема Святогірський Успенський монастир. Нині це національний історико-архітектурний заповідник. Цікавими туристичними об'єктами є комплекс споруд Деркульського кінного заводу (Луганська область), старовинні садиби тощо.

Північно-Східний туристичний регіон включає Харківську, Полтавську і Сумську області. Клімат у регіоні – помірно-комфортний з кількістю днів з температурою +10°C 149-161. У регіоні є джерела лікувальних мінеральних вод, наприклад, Березовські мінеральні води, родовища Рай-Оленівка і Миргородське.

Окремі туристичні маршрути регіону включають об'єкти ПЗФ. Серед них: Український степовий природний заповідник, що розташований в Сумській області (Михайлівська цілина), Гетьманський, Деснянсько-Старогутський національні природні парки, що також в Сумській області, Пирятинський, Нижньосульський НПП у Полтавській області, НПП Дворічанський, Слобожанський, Гомільшанські ліси в Харківській області та інші.

У регіоні до туристичних маршрутів включені понад 4000 історико-культурних об'єктів, з яких державного значення – 200, історичних селищ і населених місць – 31.

Особливою популярністю у туристів користуються об'єкти громадської і промислової архітектура. Серед них: у Сумській області – державні історико-культурні заповідники м. Глухова та м. Путивля; в Харківській області – історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів» та Чугуївський історико-культурний заповідник імені І. Рєпіна; у Полтавській області – національний музей-заповідник українського гончарства (сmt. Опішня); державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» (м. Полтава), державний музей-заповідник М.В. Гоголя та ін.

Серед визначних історичних місць слід виділити сmt. Кияниця у Сумській області з палацом і садибою ХІХ ст., Гамаліївка з ансамблем Гамаліївського монастиря, Червоний Оскіл (поселення салтівської культури, залишки фортеці Царєборисів 1600 р.), сmt. Шарівка (палац і парк) Харківської області.

Отже, проведений аналіз туристично-ресурсного потенціалу регіонів України дозволяє констатувати, що у цілому переважна більшість областей забезпечена туристичними ресурсами природного і антропогенного походження – культурно-історичними ресурсами. Серед природних ресурсів інтенсивно використовуються геоморфологічні, кліматичні, бальнеологічні ресурси, гідрологічні об'єкти, на базі яких розвиваються переважно різноманітні різновиди рекреаційного туризму: лікувально-оздоровчий, купально-пляжний, активно-відпочинковий.

В окремих регіонах спостерігається включення об'єктів природно-заповідного фонду до туристичних маршрутів, зокрема національних природних парків та біосферних заповідників, які відіграють дедалі більшу роль у розвитку екологічного туризму.

Серед культурно-історичних ресурсів у більшості регіонів України в організації культурно-пізнавального екскурсійного туризму велике значення мають архітектурно-історичні ресурси: пам'ятки громадської, військової, культової архітектури, архітектурні монументи і скульптурні пам'ятники, фортифікаційні та замкові споруди, пам'ятки та архітектура територій садово-паркового мистецтва.

Простежуються певні закономірності у поширенні пам'яток архітектури і містобудування: в західних і південних областях зосереджена значна кількість релігійних та фортифікаційних палацово-замкових споруд, у центральних, східних, південно-східних областях переважає громадська, у тому числі, промислова архітектура.

Найдавніші залишки культурно-історичної спадщини збереглися на півдні країни – Ольвія, Херсонес, Керч. До давньоруських пам'яток архітектури (XI-XII ст.) належать Софійський Собор, Успенський Собор і Троїцька церква Києво-Печерської лаври, Михайлівський собор Видубицького монастиря, Спаській Собор у Чернігові та ін. 47 історико-архітектурних ансамблів і комплексів оголошено державними заповідниками, серед них й такі, що мають статус Національних: Софія Київська, Києво-Печерська Лавра, Кам'янець-Подільський, Давній Галич, Херсонес, Хортиця, Чигирин та ін.

В Україні постановою Кабінету Міністрів від 26 липня 2001 р. № 878 401 населений пункт визначено історичним населеним місцем, проте більшість з них практично непомітні в туризмі і не включаються у туристичні маршрути, що пролягають територією країни.

Особливу роль серед антропогенних ресурсів відіграють музеї. Перші музеї на території України були відкриті ще на початку XIX ст. (у Миколаєві – 1806 р., Феодосії – 1811 р., Одесі – 1825 р., в Києві при університеті – 1835 р.) Нині в Україні функціонує понад 5000 музеїв, 18 з яких мають статус національних. В кож-

ній області функціонують краєзнавчі музеї – своєрідні центри розвитку туристично-краєзнавчого руху. В Україні достатня кількість цікавих тематичних музеїв, пов'язаних з життям і діяльністю видатних постатей, з подіями культурного, економічного, політичного характеру. Серед них, наприклад, музей писанки (м. Коломия), авіації і космосу (м. Житомир і Полтава), мініатюрної книги (Донецька обл.), гетьманства та однієї вулиці (м. Київ), партизанської слави (с. Нерубайське, Одеська обл.), коштовного каміння (м. Володар-Волинський, Житомирська обл.) тощо.

З кожним роком в областях України збільшується кількість подієвих ресурсів, на основі яких розвивається подієвий туризм. У цілому серед подій переважають фестивалі – мистецькі та гастрономічні. Передують за кількістю фестивалів, які проводяться щорічно, Закарпатська, Львівська області, м. Київ і Київська область. Достатньо багато таких подій проводиться також в Івано-Франківській, Волинській, Хмельницькій, Одеській, Тернопільській, Полтавській областях України.

Результати оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу туристичних регіонів України, рівня їх забезпеченості та атрактивності представлені в таблиці 2. Так, забезпеченість туристичними ресурсами визначена як їх частка в регіоні (у відсотках) від загальної кількості ресурсів в Україні, які оцінюються у 100 %. За кількістю природних ресурсів передують області Карпатського і Столичного туристичних районів. Найбільше культурно-історичних ресурсів припадає на області Столичного, Карпатського, Подільського та Північно-Східного регіонів. За кількістю закладів розміщення до трійки лідерів належать області Північного Причорномор'я, Столичного і Карпатського регіонів.

Отже, загалом високим рівнем забезпеченості туристичними ресурсами (природними, культурно-історичними, інфраструктурними) відрізняються області трьох туристичних ре-

гіонів: Столичного, Карпатського, Північного Причорномор'я. Середній рівень забезпеченості ресурсами мають Подільський, Придніпровський, Донецький і Північно-Східний туристичні регіони. Найменше ресурсів зосереджено в областях Північно-Західного і Центрального регіонів (низький рівень забезпеченості), проте їх ресурси є цінними і привабливими для туристів.

На основі аналізу даних щодо формування туристичного потоку, зроблений висновок про те, що ресурсні можливості регіонів України використовуються недостатньо. Переважає середній рівень використання туристичних ресурсів. Дуже низький рівень використання характерний в останні роки для Донецької і Луганської областей, що пов'язано з геополітичною ситуацією на сході країни.

Для оцінки привабливості туристичних ресурсів в областях і районах України був використаний інтегральний показник атрактивності і пізнавальної цінності, розроблений Кузиком С.П. і Косянчуком З.О. [8].

Відповідно до запропонованої методики зазначених авторів, у період дослідження (2019-2021 рр.) визначені такі рівні привабливості туристичних ресурсів: 0,86-1,00 – унікальні, 0,65-0,85 – високоатрактивні, 0,45-0,64 – середньоатрактивні, 0,25-0,44 – малоатрактивні, менше 0,25 – неатрактивні [8].

За даними оцінки ресурсів туристами, що відвідували різні області України у 2019-2020 рр., а також враховуючи оцінку вчених [5,8], до районів з високою атрактивністю належать Карпатський, Столичний регіони і області Північного Причорномор'я. Решта районів мають переважно середній рівень туристичної привабливості. Малоатрактивними оцінюються туристичні ресурси Донецького району, що пов'язано з недостатньою доступністю до багатьох з них, руйнуванням, забрудненням відходами від військових дій.

Проаналізовані дані дозволяють виділити системні проблеми в розвитку туризму, що спостерігаються у більшості регіо-

Оцінка туристично-ресурсного потенціалу регіонів України

Туристичні регіони України ¹	Туристично-ресурсний потенціал, %			Рівень забезпеченості ресурсами	Рівень використання ресурсів	Рівень атрактивності територій
	Частка природних ресурсів	Частка культурно-історичних ресурсів	Частка закладів розміщення			
Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області)	18,8	15,5	14,5	Високий	Середній	Унікальні і високоатрактивні
Північне Причорномор'я (Одеська, Миколаївська, Херсонська області)	9,6	11,0	22,0	Високий	Середній	Високоатрактивні
Столичний (Київська, Житомирська, Чернігівська області і м. Київ)	14,6	19,5	20,5	Високий	Середній	Унікальні і високоатрактивні
Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська області)	4,8	12,5	3,5	Середній	Середній	Середньоатрактивні

Продовження табл. 2

Північно-Західний (Волинська, Рівненська області)	3,6	4,0	2,2	Низький	Низький	Середньо-атраактивні
Центральний (Черкаська, Кіровоградська області)	3,5	6,6	2,4	Низький	Низький	Середньо-атраактивні
Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька області)	7,0	6,4	12,5	Середній	Середній	Середньо-атраактивні
Донецький (Донецька, Луганська області)	10,0	6,5	7,5	Середній	Дуже низький	Середньо-і мало-атраактивні
Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська області)	10,1	12,4	7,0	Середній	Середній	Середньо-атраактивні

¹ Без анексованої АР Крим і тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей

Джерело: розроблено автором за даними [6]

нів України. Серед них: зниження темпів нарощування і обсягу в'їзного і внутрішнього туристичного потоку, суттєве зменшення кількості туристичних підприємств – туроператорів і туристичних агентств, недостатньо ефективного використання туристичних ресурсів.

Як зазначають Смовженко Т.С. і Графська О.І., у сучасних умовах регіони України, попри значний туристично-рекреа-

ційний потенціал, за багатьма показниками конкурентоспроможності туристичних і рекреаційних послуг поступають регіонам ЄС. Здебільшого це пов'язано з недостатнім рівнем уваги, що приділяють більшість регіональних органів управління туристично-рекреаційній сфері, а також низькою ефективністю використання регіональних конкурентних переваг (вигідного географічного положення, наявності значних природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів). Відсутність сформованого привабливого іміджу для більшості регіонів разом з недостатнім рівнем розвитку туристичної та загальної інфраструктури, а також неефективністю державної політики підтримки розвитку туристично-рекреаційної сфери робить їх практично неконкурентоздатними [5].

За для усунення зазначених проблем і підвищення рівня розвитку внутрішнього і в'їзного туризму, слід активізувати діяльність регіональних управлінь розвитку туризму і курортів у пошуку найбільш ефективних шляхів підвищення рівня використання ресурсів, просування регіонального туристичного продукту, поліпшення якості обслуговування туристів. Адже одним з основних регуляторів розвитку туризму є проведення ефективної регіональної туристичної політики.

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр., першочерговими завданнями нової регіональної політики в Україні є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення [9]. Нова регіональна політика ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку

[9]. Окреслені Державною стратегією регіонального розвитку завдання цілком відповідають й завданням розвитку регіонального туризму.

Ознаками розвитку об'єкта, на думку Погорєлова Ю.С., можуть бути нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності об'єкта виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам [10].

Враховуючи наведене тлумачення, під розвитком туризму на сучасному етапі розуміємо процес змін, результатом якого є економічна ефективність туристичної діяльності, збільшення обсягів внутрішнього і в'їзного туризму, поява на ринку якісно нового продукту, високий рівень задоволення потреб споживачів туристичних послуг. Виходячи з цього, серед важливих напрямків подальшого розвитку регіонального туризму в Україні визначено смарт-спеціалізацію, доступність туристичних послуг різним категоріям споживачів, інноваційність туристичного продукту та ефективність управління сферою туризму.

Сучасні умови функціонування регіональних соціально-економічних систем, компонентом яких є й туризм, включають у себе реалізацію конкурентних переваг. В розвинених країнах смарт-спеціалізація розглядається в якості концептуальної моделі формування не тільки інноваційної, а й соціально-економічної політики в цілому. Вона передбачає виявлення і стимулювання розвитку унікальних галузей або видів економічної діяльності, що становлять власне спеціалізацію тих чи інших регіонів у рамках національної економічної системи. Смарт-спеціалізація передбачає не стільки стимулювання інновацій, скільки активізацію довгострокових структурних змін в економіці регіону з орієнтацією на перспективу, тобто формування такої політики, яка дозволить регіону зайняти важливі ніші на глобальних ринках [11].

Регіональні туристичні конкурентні переваги можливо втілити в життя на основі смарт-спеціалізації – обґрунтованої розумної пріоритетності туризму. Концептуальна політика розумної спеціалізації, за твердженням Моїсєєвої Н.І., є процесом мобілізації конкурентних переваг туристичної сфери регіону, пріоритетів та максимізації нереалізованого наукового потенціалу, без урахування тенденцій соціально-економічного розвитку та технологічного укладу. Визначено механізм обґрунтування векторів розумної смарт-спеціалізації туристичної сфери та описано функції державного регулювання ринку туристичних послуг в умовах трансформаційного процесу [12].

Смарт-спеціалізація передбачає виявлення сильних сторін і розвиток конкурентних переваг регіонів на основі існуючої структури регіональної економіки. У більш широкому контексті смарт – це спеціалізація, яка включає в себе процес розробки інноваційної концепції, виявлення конкурентних переваг, визначення стратегічних пріоритетів, а також використання усіх можливостей території [11].

Обґрунтована смарт-спеціалізація регіону здатна достатньо швидко активізувати якісні структурні економічні трансформації та підвищити конкурентоспроможність економіки регіону у національному та глобальному просторі. Смарт-спеціалізація дає можливість розблокувати регіональний потенціал для структурних і технологічних змін, а також модернізації на інноваційних засадах.

Отже, для даного дослідження важливо те, що смарт-спеціалізація полягає у виявленні та реалізації унікального для кожного регіону потенціалу туристичного розвитку, заснованого на його специфічних ресурсах і конкурентних перевагах.

На сьогодні в областях України здійснений аналіз їх економічного та інноваційного потенціалу у контексті смарт-спеціалізації за методикою, розробленою групою експертів

Joint Research Centre (JRC) Європейської комісії. Інноваційний потенціал оцінювався за динамікою впровадження підприємствами регіону інноваційної продукції, процесних, організаційних та маркетингових інновацій. Базуючись на результатах дослідження JRC та враховуючи розвиненість необхідної інфраструктури, потенціал суміжних галузей, інвестиційну привабливість тощо, було визначено види діяльності, які можуть сформувати основу для SMART-спеціалізації.

Аналіз регіональних програм розвитку кожної з областей України на період 2021-2027 рр. дає підстави стверджувати, що туризм як смарт-спеціалізація регіонального рівня знайшла відображення в програмах розвитку регіонів. Туризм як стратегічна мета регіону і пріоритетна смарт-спеціалізація представлені в Івано-Франківській, Чернівецькій, Одеській, Запорізькій, Київській областях (таблиця 3). Натомість у переважній більшості областей України туризм на найближчі роки планують розвивати на основі традиційних масових видів туризму, оминаючи перспективний розвиток нових видів туризму, наприклад, нішевого (спеціалізованого). В окремих регіонах туризм безпосередньо не включений до програм розвитку регіональної економіки на період 2021-2027 рр. Проте значна увага приділяється поліпшенню інфраструктури, просуванню регіону через регіональний і локальні бренди, що опосередковано впливає й на розвиток туризму.

Як показує досвід наведених в таблиці областей, для обґрунтування пріоритетності туристичної смарт-спеціалізації основними кроками повинні бути: аналіз регіонального середовища та потенціалу для створення інноваційного туристичного продукту; вивчення попиту на цей продукт потенційних внутрішніх та іноземних туристів; розробка дорожньої карти та плану дій, упровадження системи моніторингу та оцінки.

Розробка та встановлення узгодженої політики управління сприятиме упровадженню моделі комплексного територіаль-

**Смарт-спеціалізація туристичної сфери
в окремих областях України на 2021-2027 рр.**

Області	Проекти
Івано-Франківська	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток туристичної інфраструктури та навігації • Збереження та управління природною та культурною спадщиною • Створення нових та підтримка і розвиток мережі туристичних маршрутів (шляхів), у т.ч. доступних для людей з інвалідністю • Маркетинг туристичного потенціалу
Чернівецька	<ul style="list-style-type: none"> • Створення сприятливих умов для розвитку і використання туристично-рекреаційного потенціалу • Формування інфраструктури для розвитку туризму (сільського, зеленого) • Популяризація туристичного потенціалу області
Одеська	<p>Створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів.</p> <p>Розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури та підвищення привабливості об'єктів історико-культурної спадщини.</p> <p>Створення сучасних туристичних продуктів.</p> <p>Розвиток транспортної інфраструктури в сфері надання туристичних послуг</p>
Запорізька	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток туристичної індустрії • Розвиток курортної зони Приазов'я
Київська	<ul style="list-style-type: none"> • Створення та промоція нових туристичних продуктів • Розвиток туристичної інфраструктури • Створення умов для залучення інвестицій у сферу туризму та рекреації, розвиток державно-приватного партнерства

Джерело: сформовано автором за програмами розвитку туризму у 2021-2027 рр. в зазначених областях

ного розвитку та маркетингу туристичних дестинацій «Smart Tourist Destination» і в інших регіонах України.

Важливим напрямком розвитку туризму в регіонах України, як підтверджують дослідження [13] і практика туристичної діяльності, є розвиток нішевих видів туризму. Він надає чимало переваг для регіонального туризму, зокрема, стійкіший попит, більшу зацікавленість у їх реалізації місцевими спільнотами і залучення різного за віком, соціальним статусом і уподобаннями контингенту туристів. Для туристів нішевий туризм – це новий цікавий досвід.

В Україні нішевий туризм можливо розвивати практично в усіх областях, залучивши до цього такий ресурсний потенціал як краєзнавчі та інші, зокрема, тематичні музеї, креативну індустрію, старовинні садиби. При цьому для розширення туристичних меж регіонів варто не оминати, а включати до маршрутів історичні населені місця – невеликі міста і села.

Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону може ефективно спрацювати тільки при залученні усіх учасників туристичних процесів та їх взаємодії. Партнерство між туристичним бізнесом і органами місцевого самоврядування є важливим напрямком ефективного управління регіональним туризмом в Україні. За твердженням Савченко В.Ф., від активності органів місцевого самоврядування залежать: надання туристичної інформації; охорона правопорядку; співпраця інфраструктури туризму з іншими суб'єктами господарювання; розвиток комунального господарства; паспортизація маршрутів і туристичних об'єктів [14]. Тому саме органам регіонального і місцевого самоврядування належить головна роль у досягненні взаємодії між усіма гравцями регіонального туризму по розробці сучасної моделі його розвитку.

За ініціативи Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) разом з обласними управліннями туризму і курортів і місцевими громадами розпочали свій відлік два потужні про-

єкти «Мандруй Україною» і «Туристичні магніти». спрямовані на популяризацію регіонального туризму [15]. Так, мета проекту «Туристичні магніти» – показати туристичний потенціал областей та стимулювати українців – потенційних туристів подорожувати Україною. До переліку «магнітів» увійшли здебільшого церкви, музеї, стародавні садиби, пам'ятники архітектури та цікаві природні об'єкти. Серед критеріїв для відбору були: історична цінність, транспортна доступність та наявність хоча б мінімальної інфраструктури для туристів, а також можливість й надалі розвиватися (таблиця 4).

Туристичні магніти областей України, що представлені в таблиці, були визначені упродовж 2020-2021 рр. обласними і місцевими органами влади за підтримки Державного агентства розвитку туризму і завдяки широкому обговоренню їх з населенням. Список включає не тільки відомі, а й багато нових, раніше невідомих чи мало відомих туристичних об'єктів, які можуть бути цікаві туристам і сприятимуть підвищенню привабливості регіонів.

Серед зазначених магнітів є такі, які потребують інвестицій для їх відновлення, підвищення рівня доступності до них. Так, розбудова швидких і доступних мереж до національних природних парків та інших об'єктів природно-заповідного фонду значно підвищить рівень їх туристичної привабливості. А більш ефективна промоція туристичних магнітів культурної спадщини і територій, на яких вони розміщені, сприятиме інтеграції в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути.

Отже, реалізація проекту «Туристичні магніти» націлена на динамічний розвиток туризму в усіх регіонах країни на основі потужної взаємодії органів місцевого самоврядування і державних органів управління туризмом.

Туристичні магніти можуть і повинні стати своєрідними брендами українських регіонів і туристичних компаній. Зав-

Туристичні магніти областей України

Області	Туристичні магніти
Вінницька	Палац Потоцьких у Тульчині, Буша, Лядовський Свято-Усікновенський чоловічий монастир та ін.
Волинська	Луцький замок, Шацьке поозер'я, Стародавній Володимир, Сваловичі, Нацпарк «Прип'ять - Стохід», Олика, Резиденція Радзивіллів та ін.
Дніпропетровська	Меморіальний комплекс на могилі кошового отамана Івана Сірка, дерев'яний Свято-Троїцький собор, Булаховський лиман, Вільногірський кар'єр та ін.
Донецька	Заповідник «Кам'яні могили», Білокузьминівські крейдяні гори, Святогірська Лавра, соляні шахти Соледача і завод шампанських вин Artwinery
Житомирська	Заказник «Камінне село», комплекс «Кляштор Босих Кармелітів» у Бердичеві, парк «Древлянський» та ін.
Закарпатська	Озеро Синевир, полонина Боржава
Запорізька	Національний заповідник «Хортиця», Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»; музей-заповідник «Садиба Попова».
Івано-Франківська	Музей «Писанка», національний історико-культурний заповідник «Давній Галич»
Київська	Чорнобильська зона відчуження, дендропарк «Олександрія», національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», національний парк «Межигір'я», парк «Київська Русь» та ін.
Кіровоградська	Парк-готель «Скіфія», туристично-розважальний комплекс «Хутір» Козацька долина», равликова ферма.

Луганська	Національний природний парк «Кремінські ліси», кінні заводи Біловодська, «Атмосферний Старобільськ» та ін.
Львівська	Місто Львів, замки «Золотої підкови», Тустань, національні природні парки «Сколівські Бескиди», Яворівський, Північне Поділля тощо.
Миколаївська	Шість фестивалів, три з яких – міжнародні (Performance Jazz 2020, Ultra Fest Трихати, Mykolaiv Fest) і два всеукраїнські та ін.
Одеська	Одеса, тур «Дорога вина і смаку», Вилкове
Полтавська	Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, національний музей-заповідник М.В. Гоголя, національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Більське городище та ін.
Рівненська	Тараканівський форт, «Тунель кохання», Острог, Дубенський замок тощо.
Сумська	Свято-Воскресенський собор, Кияницький палац, Миколаївська церква, храм Різдва Богородиці, ансамбль Гамаліївського монастиря, будинок Державного банку, кілька садиб.
Тернопільська	Історичні міста Кременець, Бучач, Збараж та печера Оптимістична.
Харківська	Шарівський палацово-парковий комплекс, літературно-меморіальний музей ім. Г. Сковороди, Кицівська пустеля.
Херсонська	Біосферний заповідник «Асканія Нова», Олешківські піски, Джарилгач, Нова Каховка.
Хмельницька	Скіфські кургани у Хмельницькому, Меджибіж, Кам'янець-Подільський, акваферма, Сатанів, Ізяслав, Полонне, Субіч, печера «Атлантида», Самчики та ін.

Черкаська	Тарасова гора, Буцький каньйон, долина троянд, Іллінська церква, Резиденція Богдана Хмельницького, Холодний Яр, дендропарк «Софіївка», трипільське поселення і музей трипільської культури тощо.
Чернівецька	Історичне середмістя Чернівців, Хотинська фортеця, печерний монастир в селі Галиця та світовий центр старообрядництва в селі Біла Криниця.
Чернігівська	НІКЗ «Гетьманська столиця», національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Міжрічинський регіональний ландшафтний парк, НІКЗ «Качанівка» та ін.

Джерело: сформовано автором за [15]

дання суб'єктів туристичної діяльності вміло просувати туристичний продукт, використавши інструменти маркетингу. За оцінками окремих вчених, загальний рівень розвиненості маркетингу туристичних послуг на регіональному туристичному ринку є досить низьким, характеризується частковим використанням його інструментів і залежить від величини туристичного підприємства, досвіду, фінансових ресурсів та інших факторів [16]. Це вимагає від туристичних фірм, регіональних і місцевих органів управління туризмом, інформаційних центрів цілеспрямованої роботи з використання інструментів і засобів маркетингових комунікацій за для просування бренду туристичного продукту на українській і міжнародний ринок.

Інтегровані маркетингові комунікації, охоплюючи такі інструменти як реклама, спонсорство, пропаганда, «Public Relations», стимулювання збуту та персональний продаж, передбачають постійну їх взаємодію між собою та з туристичним брендом, між туристичним брендом і його зовнішнім та вну-

трішнім середовищем. Тому створення регіонального бренду і локальних брендів туристичного продукту є важливим завданням сьогодення.

Туристичні фірми, що зацікавлені в процесі формування бренду туристичного продукту на основі нових магнітів, можуть мати більше можливостей активізувати потенційних споживачів обрати саме їхній продукт, більші економічні вигоди. Просування обраних туристичних об'єктів як туристичних магнітів на найближчий час сприятиме також підвищенню конкурентоспроможності туристичної компанії, ідентифікації її послуг серед туристичних продуктів конкурентів.

Отже, в результаті аналізу окремих підходів щодо трактування сутності поняття «регіональний туризм», його визначено як туризм на території регіону, обмеженого адміністративними кордонами, і такого, що відрізняється туристичною спеціалізацією, яка забезпечена регіональними ресурсами, організацією туристичної діяльності й певними особливостями формування внутрішнього, в'їзного і виїзного туристичного потоку.

В процесі дослідження та порівняльного аналізу основних показників розвитку туризму в регіонах України у період 2019-2020 рр., виявлено його позитивну динаміку здебільшого лише в столиці та в кількох областях України, що свідчить про системні проблеми у сфері туризму.

В результаті проведеного дослідження, аналізу цілей і завдань регіонального розвитку на період 2021-2027 рр. встановлено, що в регіонах України існують усі можливості для оптимізації регіонального туризму на основі залучення як вже відомих, так і нових туристичних ресурсів, які є потужними туристичними магнітами. Розвитку регіонального внутрішнього туризму сприятиме розробка комплексних програм, що орієнтуються на смарт-спеціалізацію, формування та реалізацію конкурентоспроможних регіональних туристичних продуктів, належне об-

лаштування туристичних маршрутів та об'єктів туристичних відвідувань, популяризацію туристичного потенціалу регіонів, створення регіональних брендів.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>

2. Кобзова С.М.. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kobzova2.htm.

3. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів: автореф. дис. ... д.е.н.: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 2008. 35 с.

4. Шинкаренко І.. Туризм України: народжений кризою. URL: <https://strategi.com.ua/event/turyzm-v-ukraini-narodzhenyy-koronavirusom/>.

5. Смовженко Т.С., Графська О.І. Оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів України. URL: https://re.gov.ua/re202002/re202002_044_SmovzhenkoTS,HradskaOI.pdf

6. Туристична діяльність України у 2019 році: стат. бюлетень Держ. служби статистики України. Київ, 2020. 77 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Туристична діяльність в Україні у 2020 році: стат. бюлетень Держ. служби статистики України. Київ, 2021. 76 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Кузик С.П., Касянчук З.О. Оцінка туристичної придатності території Карпат. Київ, 1993. С. 100-103.

9. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

10. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. Київ, 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30–34.

11. Керівництво зі Стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kerivnitstvo-Smart-Spetsializatsiyi-DG-JRC-skrocheniy-ukr.-pereklad-1-1.pdf>

12. Моїсеєва Н.І. Інноваційний розвиток туристичної сфери регіону: теорія, методологія, практика. Монографія. Миколаїв. ФОП Швець В.М. 2018. 330 с.

13. Лозинський Р., Кучинська І. Спеціалізований (нішевий) туризм: розвиток концепції в українській і зарубіжній науковій літературі. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 2018. Вип. 52. С. 170–182.

14. Савченко В.Ф. Розвиток туризму в Україні та її регіонах. *Науковий вісник НУБІП України Серія: економіка, аграрний менеджмент, бізнес* Київ, 2018. № 284. С.119-129.

15. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>

16. Моїсеєва Н.І. Маркетинг як інструментарій управління інноваційним розвитком туристичної сфери регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 220-222.